

Open
Monumentendagen

West Maas en Waal

8 en 9 september 2007
Van 10.00 tot 17.00 uur

MONUMENTEN VAN DE 20STE EEUW

OMD-commissie West Maas en Waal

MONUMENTEN

Bij het woord “*MONUMENTEN*” denken we meestal aan oude gebouwen uit vervlogen eeuwen. Kastelen, zeer oude huizen, kerken, paleizen en niet te vergeten ruïnes.

Daar gaat het dit jaar bij de **Open Monumenten Dagen** nu eens een keer niet om ! Dit jaar is de aandacht gevestigd op gebouwen uit de 20ste eeuw. Daar vallen vrijwel alle gebouwen onder in onze gemeente. Dus ook uw huis en dat van de burens. Maar ook het huis van uw schoonouders, uw vrienden of het gebouw van de plaatselijke basisschool.

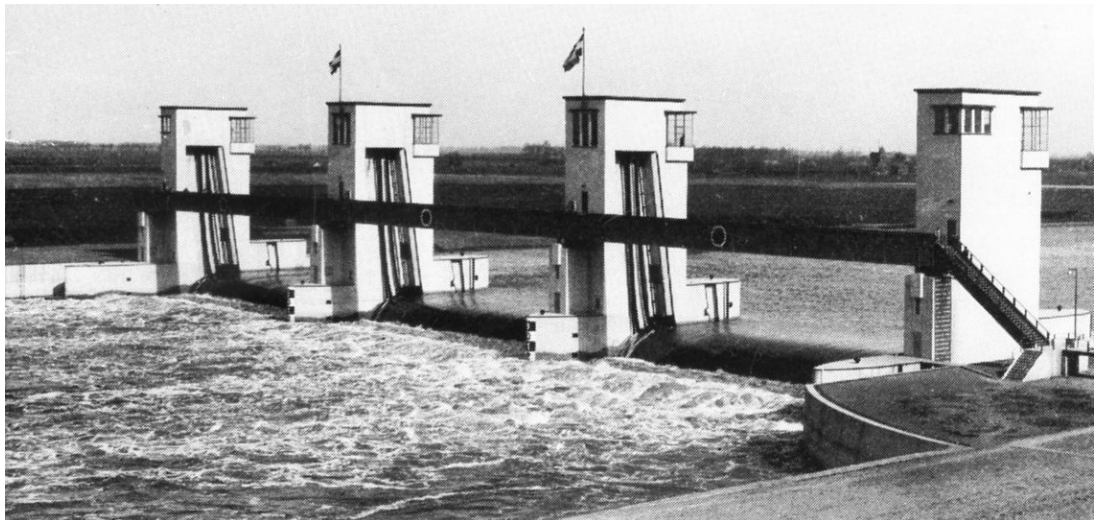
We hebben enkele keuzes gemaakt en gebouwen en onderwerpen uitgezocht die belangrijk waren voor de streek en waar we vaak dagelijks zonder nadenken aan voorbij lopen. U bent er tijdens de Open Monumenten Dagen 2007 van harte welkom. Op de meeste plaatsen hebt u gratis toegang, op enkele plekken wordt een kleine entree gevraagd voor de in stand houding van het betreffende monument. **U herkent de monumenten die meedoen aan OMD West Maas en Waal aan de vlaggen en/of spandoeken van de Open Monumenten Dag (zie ook het logo op de omslag).**

We wensen u veel kijkplezier in West Maas en Waal.

MONUMENTEN EN WATER

Vorig jaar besteedden we tijdens de OMD aandacht aan het feit dat het tachtig jaar geleden was dat geheel Maas en Waal onder water stond tijdens de watersnood van 1926. Rechtstreeks gevolg van die watersnood was de kanalisatie van de Maas. De vele Maasarmen werden afgedamd en de rivier werd zoveel mogelijk recht getrokken om een goede waterafvoer te krijgen. Tevens werden er stuwen en sluizen gebouwd. Door de stuwen kon de waterstand gereguleerd worden. De sluizen garandeerden een normale doorvaart van de scheepvaart.

Hier naast de stuw tussen Alphen en Lith, net nadat hij in 1936 in gebruik genomen werd. Inmiddels is er een tweede sluis bijgebouwd en een elektriciteitscentrale. Het complex, met name de sluizen met een goed zicht op de stuw, zijn tijdens de Open Monumenten Dagen te

bezoeken. U moet dan in Alphen met het pontje even overvaren naar Lith, want alleen vanaf die kant kunt u de sluizen en de stuw bereiken. Aan de overzijde gaat u aan het eind van de veerweg links af. U ziet al snel aan de linkerzijde van de weg het sluisencomplex liggen met daarachter de stuw. U kunt nu links af een weg in die eindigt in een soort parkeerplaats waar banken staan en u een goed uitzicht hebt op de sluizen. Er bevinden zich ook borden met uitleg over dat wat u hier kunt zien.

In Alphen is bij de molen aan de dijk een tentoonstelling met veel fotomateriaal over de bouw van het complex. U krijgt inzicht in de verschillende bouwstadia en de manier waarop het complex is gebouwd.

Veel Maas en Walers hebben in de crisisjaren met schop en kruiwagen gewerkt aan het graven van de bouwputten en de verlegging van de rivierloop. Er zijn ook kaarten waarop goed te zien is dat de stuw gebouwd is in de uiterwaarden.

Bij de Alphense molen speelt bovendien het Senioren Orkest en de molen is in bedrijf, terwijl u op het terras kunt genieten van een koele drank, een kop thee of koffie of andere lekkernijen.

Er is nog een andere groep waterstaatkundige gebouwen die beeldbepalend waren en die heel belangrijk waren voor het beheersbaar maken van de waterhuishouding in onze streek: de stoomgemalen.

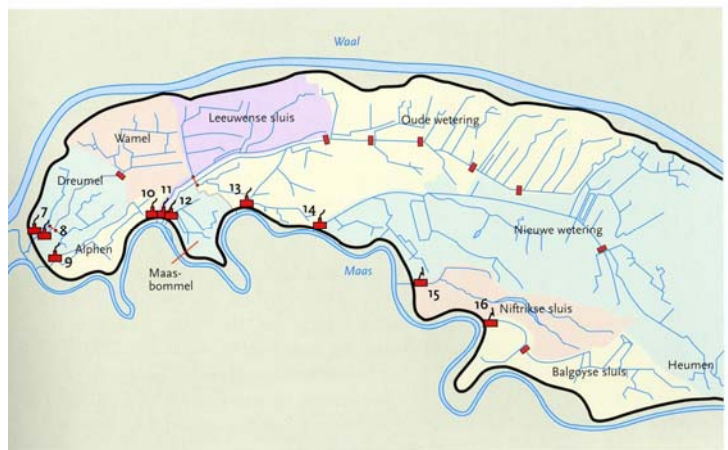
Alle stoomgemalen stonden aan de Maaskant, omdat de Maas lager ligt dan de Waal en daardoor al een natuurlijke afwatering bestond op deze rivier.

Het enige stoomgemaal dat nog in bedrijf is en in volle glorie getuigt van een tijdperk waarin Maas en Waal met stoommachines werd drooggemalen, is De Tuut in Appelteren. Dit gemaal werd gebouwd tussen 1916 en 1918 en is tijdens de Open Monumenten Dagen onder stoom.

Op de kaart rechts ziet u alle gemalen die vóór de ruilverkaveling in bedrijf waren.

U ziet: 7 en 8 het Dreumelse en het Wamelse gemaal, 9 het gemaal van Alphen. Zij vormden samen de oude Molenpolder. Bij de Schans in Alphen stonden drie gemalen: 10 en 11, die bemaalden de dorpspolders Maasbommel en Leeuwen. Het gebied van de Oude Wetering werd bemaald door 12 en 13 (13 is de Blauwe Sluis, later verbouwd tot Dancing De Stoep). Dan was er voor het gebied van de Nieuwe wetering nog nummer 14, de Tuut die volledig gerestaureerd is en nog geheel als gemaal in tact is.

KERKEN, MONUMENTENZORG EN SCHOLEN

De meeste katholieke kerken stammen uit de tweede helft van de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw. We willen ook aan deze gebouwen aandacht besteden omdat ze een belangrijke functie vervullen en vervuld hebben in de dorpsgemeenschappen. Overigens ook de protestantse kerken hebben die functie, maar die gebouwen zijn veel ouder.

Bovendien zijn vrijwel alle katholieke kerken de laatste jaren gerestaureerd of staan vlak voor een ingrijpende restauratie. Hier links ziet u de kerk in Dreumel die enkele jaren geleden geheel werd opgeknapt.

Omdat de meesten van deze kerken met recht monumenten van de twintigste eeuw zijn, wordt in de kerk in Boven Leeuwen een tentoonstelling gehouden over de West Maas en Waalse kerken, waarbij de restauratie van deze bouwwerken ruime aandacht krijgt.

Er zijn bijvoorbeeld bouwtekeningen te zien en foto's en dia's van de restauraties. Ook de bouwgeschiedenissen van de kerken komen aan bod.

De Boven Leeuwense kerk (zie foto rechts) komt binnenkort zelf ook aan de beurt om onderhanden genomen te worden. Tijdens het Monumenten Weekend wordt de restauratie officieel gestart.

In de kerk komen ook de schoolgebouwen in de gemeente aan bod. In de meeste dorpen bestaan de oude scholen niet meer, men is in veel dorpen al toe aan een tweede generatie schoolgebouwen die is aangepast aan de huidige eisen. Naast de schoolgebouwen is er ook (beperkt) aandacht voor de kinderen. Er zijn namelijk oude schoolfoto's te zien die tevens een indruk geven hoe de tijd in de loop der jaren veranderde.

Er zijn ook twee kerken geopend die met restauratie te maken gehad hebben; de kerk in Alphen en in Appeltern.

De Alphense kerk in zijn huidige vorm is ontstaan in 1932. (foto rechts) De huidige kerk is gebouwd op de resten van een vroeg romaanse voorganger van de kerk die gebouwd was in tufsteen. Onder de kerk bevindt zich nog een crypte waar de resten van het oudste gedeelte van de kerk te zien zijn. Deze oude resten gaan terug tot de tiende eeuw en zijn tijdens de OMD te bezoeken.

In 1906 ontwierp architect Franssen uit Roermond de huidige neogotische kerk in Appeltern. In de kerk treft u een heel bijzonder orgel aan, dat evenals de kerk is gerestaureerd. Het is een zogeheten Gradussenorgel van de hand van de enige Maas en Waalse orgelbouwerfamilie: Gradussen uit Winssen. In de kerk is de 100 jaar oude kruiswegstatie ook gerestaureerd. (zie ook foto links)

RESTAURATIE / RECONSTRUCTIE IN DE PRAKTIJK

Heel bijzonder is dat u ook restauratie in de praktijk kunt zien. De heer Den Biezen, restaurateur van beroep (links op de foto hier rechts) is bezig aan een heel bijzonder project. In Echteld, op een steenworp afstand over de Waal, moest de zeer oude boerderij Hoogmeer wijken voor de Betuwelij. Den Biezen heeft deze boerderij letterlijk steen voor steen afgebroken en alle materialen opgeslagen. (Eerste foto volgende bladzijde)

Op dit moment is hij deze boerderij aan het herbouwen aan de Waalbandijk, onder de rook van de Prins Willem Alexander Burg, aan de Beneden Leeuwense kant.

Het is dus deels restauratie, want er worden bij de bouw geen moderne technieken gebruikt. Maar restauratie betekent voor de meeste mensen: "herstel" en niet opnieuw bouwen...

Dit is herbouw, dus is "reconstructie" eigenlijk een betere benaming. Hoe dan ook, het project is een bezoek meer dan waard, want men treft een gedreven man die u van alles vertelt over restaureren en het geduld dat dit vergt. Met veel liefde voor het vak en vooral eindeloos geduld herbouwt hij de oude boerderij en wordt het u vanzelf duidelijk waarom het zoveel moeite waard is om dergelijke oude cultuurobjecten te bewaren.

Op de tweede foto rechts ziet u schitterend dat alles vroeger handwerk was. In de stenen die hij voor zijn huis één voor één afbakte, vond hij nog de hand en vingerafdrukken terug van de mensen die ze gemaakt hadden.

Binnen ziet u hoe degelijk en mooi mensen vroeger bouwden. Met welke zorgvuldigheid materialen werden gekozen, maar ook wat voor verhaal oude huizen vaak vertellen. Een huis dat meerdere generaties staat, laat ook hun sporen na.

DE RUILVERKAVELING

In het land van Maas en Waal heeft de agrarische ontwikkeling door vele eeuwen heen centraal gestaan. Mede door de vele overstromingen waren de opbrengsten echter karig. In de 20^e eeuw heeft de landbouw echter een impuls gekregen door de wederopbouw programma's na de tweede wereldoorlog. Met name de ontwikkeling van de waterbeheersing van het gebied West Maas en Waal en de ruilverkavelingprojecten hebben het natte gebied van de polder ontsloten. Hierdoor werd ook de agrarische bedrijvigheid mogelijk. Kenmerkend voor ruilverkaveling is dat de boerderij omsloten wordt door eigen grond.

Tot voor deze periode werden op de oeverwallen traditionele boerderijen gebouwd, voornamelijk van het type krukas- en T-boerderij.

In de jaren vijftig werden op een rationele manier door de ruilverkavelingprojecten bedrijven opgericht met een type boerderij dat niet streekeigen is n.l. de ruilverkavelingboerderij. Deze boerderijen zijn afgeleiden van de Wieringermeerboerderij en de Noordoostpolderboerderijen.

De ruilverkavelingboerderijen in het gebied van West Maas en Waal zijn door de toen bestaande “moderne inzichten” zodanig gebouwd dat de bedrijfsvoering efficiënt kon worden uitgeoefend. Karakteristiek hierbij is dat het woonhuis via een smalle doorgang verbonden is met het bedrijfsgebouw. Hier is dus sprake van een duidelijke scheiding tussen wonen en werken. Veel van de oorspronkelijke boerderijen zijn inmiddels, aangepast en uitgebreid met grote losstaande schuren om te kunnen voldoen aan de grootschalige eisen die gesteld worden aan de hedendaagse bedrijfsvoering.

Op de monumentendag kunt u een typische jaren vijftig boerderij bezoeken Fam. V.d. Eijk, Zijvond (Zijveld) 5 in Dreumel, die nog in de authentieke staat verkeert. De zijvond (Zijveld) is oa. te bereiken vanaf de Van Heemstraweg en ligt voor een deel in het verlengde van de Wamelse Hommelstraat. In deze boerderij is een tentoonstelling ingericht over de achtergronden van de ruilverkaveling en er is een historische film te zien die duidelijk maakte wat er ging gebeuren bij de ruilverkaveling.

HET STREEKMUSEUM

Het streekmuseum in Beneden Leeuwen is van oorsprong een verpleegtehuis. In de eerste helft van de vorige eeuw werden in veel plaatsen in Maas en Waal bejaardenhuizen en verpleegtehuizen gesticht door nonnen. Het waren stuk voor stuk degelijke, voor die tijd uiterst moderne, gebouwen die eveneens beeldbepalend geweest zijn voor de dorpen. Deze tehuizen waren –naast de plaatselijke huisartsen- de eerste vorm van gezondheidszorg. In het huidige museum kwam je bijvoorbeeld ook terecht als je amandelen moesten worden geknipt. Veel later kwamen daar in de meeste dorpen de consultatiebureaus bij, die zich met name op de zuigelingen zorg richtten. In het museum is een aparte tentoonstelling ingericht over de gebouwen die zo een belangrijke plek innamen in de plaatselijke gemeenschappen. Er speelden zich namelijk ook veel sociale activiteiten af rond en in deze gebouwen, bijvoorbeeld uitvoeringen van toneel- en muziekgezelschappen of de sprookjestuinen in de tuin van huize St. Elisabeth, het huidige museum. De tentoonstelling belicht ook de zorg op zich, niet alleen de gebouwen. Veel uit die jaren is inmiddels weer verdwenen en is gevallen onder de slopershamer. Een unieke gelegenheid om nog eens terug te zien wat er in de eerste decennia van de 20ste eeuw allemaal tot stand kwam in de diverse dorpen. Gezien de vroegere bestemming van het museum is een dergelijke tentoonstelling nergens beter op zijn plaats dan daar.

TENTOONSTELLING “DREUMEL BOUWT”, IN DE KLEINE SCHOUWBURG

De tentoonstelling “Dreumel bouwt” wordt gehouden in het Oké-gebouw aan de Rooijsestraat 107 in Dreumel. De toegang is gratis! Ze behandelt de vier belangrijkste perioden van veranderingen in de twintigste eeuw in het dorp Dreumel :

1. Watersnoodwoningen 1926

Na de watersnood van 1926

duurde het nog tot half maart voordat men in Dreumel weer droge voeten had. Daarna kon met beginnen met het herstel van de beschadigde woningen en de bouw van ruim 80 woningen in o.a. de Hoge en Lage Weg, Schepenstraat, Hofhooistraat, Oude Maasdijk en Kooimolenweg.

Hier rechts (bovenaan) woningen die door de Schuytstichting werden gebouwd. Dergelijke woningen zijn op diverse plaatsen in de gemeente gebouwd.

2. De branden in Dreumel (jaren '20 en '30)

In deze periode teisterden ruim 30 branden het dorp Dreumel. Op veel plaatsen verschenen huizen met een zogenaamd "mansarde-dak". Anders gezegd: huizen met een gebroken kap. Grote branden woedden onder meer aan de Oude Maasdijk en de Dorpstraat.

3. De noodwoningen in het kader van de wederopbouw (1945 – 1968)

In 1945 werd begonnen met het herstel van de oorlogsschade aan de huizen. Daarnaast werden er 18 noodwoningen gebouwd aan de Hoefstraat (Vergert) en de Margrietstraat (Bergsteeg). Hoewel bedoeld voor een periode van 10 jaar, werd de laatste woning pas afgebroken in 1968. (zie foto rechts midden)

4. De ruilverkaveling in de Dreumelse polder (1950 – 1960)

In de periode 1950–1960 besteedde de regering veel aandacht aan de verbetering van de landbouw. Door middel van verkaveling en bedrijfsverplaatsing werden in de polder van Dreumel 24 boerderijen gerealiseerd van ca. 10 ha. Er wordt ook een film vertoond over de ruilverkaveling.

Deze thema's zijn uitgewerkt op panelen met foto's, documenten en krantenartikelen. Er zijn ook computerpresentaties.

Maquette van Dreumel (ca. 1900)

In het midden van de tentoonstellingsruimte staat de maquette van Dreumel rond 1900 (schaal 1 : 2500). Op deze maquette is aangegeven hoe het dorp Dreumel zich tussen 1900 en 2000 heeft ontwikkeld. (zie foto rechts onder)

Veldnamen

De boerderijen die tijdens de ruilverkaveling gebouwd werden, zijn bijna allemaal vernoemd naar de landerijen waarop ze gebouwd zijn. (de Horst, Westerklooke, de Guldheuvel, enz.) Al deze veldnamen vinden we terug op een grote ingekleurde kaart van Dreumel. De Stichting Tremele roept iedereen die kennis heeft van veldnamen en hun locatie om de tentoonstelling te bezoeken en hun kennis over te dragen voor het nageslacht.

Fietstocht (15 km)

De vier hoofdthema's zijn ook verwerkt in een fietstocht door Dreumel. Deze is gratis af te halen tijdens de tentoonstelling. Naast een routebeschrijving wordt er in woord en beeld informatie over de huizen gegeven. Op deze wijze leert men het dorp op een andere wijze kennen. Aan de tocht is een prijsvraag verbonden. De winnaar ontvangt een prachtige klok beschikbaar gesteld door cadeauwinkel "De Eigen-Wijze".

Er is ook informatie en nieuws over de Stichting Tremele en voor uitgebreidere informatie verwijzen we ook naar www.tremele.nl.

OPEN MONUMENTEN DAGEN 2007

De Open Monumenten Dagen worden in onze streek sinds jaar en dag georganiseerd door een commissie van de Historische Vereniging Tweestromenland. Deze commissie is opgedeeld in aparte werkgroepen voor de gemeenten: West Maas en Waal, Druten, Beuningen, Wijchen en Heumen. Deze werkgroepen bespreken samen het jaarlijkse thema dat landelijk wordt vastgesteld en organiseren dan voor de eigen gemeente het concrete programma. Zaken zoals publiciteit worden gezamenlijk uitgevoerd.

- Het contactadres voor West Maas en Waal is Kerkstraat 46, 6659 AC Wamel.
- Informatie over Open Monumenten Dagen 2007 voor West Maas en Waal: www.wamel.net (het programma overzicht) en www.tremele.nl (het programma van OMD Dreumel en veel andere al dan niet historische onderwerpen).

Het programma in het kort:

Alle onderdelen zijn geopend op zaterdag en zondag 8 en 9 september 2007 van 10.00 tot 17.00 uur. Bij enkele onderdelen zijn afwijkende tijden, dat is apart vermeld. De locaties zijn herkenbaar door OMD vlaggen/spandoeken.

- 1) De Alphense korenmolen, muziek de molen in bedrijf en een expositie over de bouw van het sluizen- en stuwcomplex tussen Alphen en Lith. Vanuit Alphen kan men ook overvaren om het complex in Lith van nabij te bekijken.
- 2) Stoomgemaal de Tuut in Appeltern aan de Maasdijk, twee dagen onder stoom.
- 3) Kerken, monumentenzorg en scholen is te zien in de rk Kerk in Boven Leeuwen aan de Pastoor Schoenmakersstraat. In verband met de dienst op zondag is de kerk geopend vanaf (ongeveer) 11.00 uur. Ook de rk kerken in Alphen aan het Kerkplein, en in Appeltern, aan de Maasdijk, zijn tijdens beide dagen te bezichtigen.
- 4) Restauratie / Reconstructie in de praktijk: Beneden Leeuwen, Waalbandijk 107.
- 5) De Ruilverkaveling: in de boerderij van Van der Eijk, Zijvond (Zijveld) 5 in Dreumel. **Deze locatie is alleen op zondag 9 september geopend !**
- 6) Het streekmuseum Teestromenland, Pastoor Zijlmansstraat 3 in Beneden Leeuwen.
- 7) Dreumel Bouwt: De Kleine Schouwburg, Rooijsestraat 107 in Dreumel.

TOT SLOT:

Dat een wijk heel gewoon kan lijken en toch heel bijzonder is, tonen de ligusterheggen aan de Grachtstraat in Wamel. Ze staan er ruim een halve eeuw. Die aan de Hollenhof variëren in leeftijd tussen de 20 en de 35 jaar. Zo gewoon, zo eenvoudig en toch zo bijzonder.

Aangeplant door de bewoners zelf of, zoals in de Grachtstraat, door de toenmalige gemeente Wamel. Ofschoon er geen tuinarchitect aan te pas is gekomen, geven de heggen aan beide straten een bijzonder uiterlijk. Want een groot groen lint van driehonderd meter lang verbindt de tuinen en maakt er één geheel van. En toch is er variatie genoeg...

